

Hanka Błaszowska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

<https://orcid.org/0000-0002-1096-9021>

hanka.blaszowska@amu.edu.pl

***Język równościowy w nauczaniu DaF
na poziomie uniwersyteckim – postawy osób
uczących i studiujących wobec jego zastosowania
w praktyce dydaktycznej***

**Gender-fair language in teaching German as a foreign language at
university level: teachers' and students' attitudes toward its use
in teaching practice**

This paper focuses on gender-fair language and the attitudes of teachers and students of German as a foreign language (DaF) towards its use in university teaching. In the context of the survey study presented here, gender is understood as a construct that is manifested in specific, changing language use variants, such as in personal names. The surveyed teachers and students of applied linguistics at the University are current and future DaF linguists and educators, who, due to social changes, will be increasingly confronted with the issues under study in their professional lives. The aim of the study is, firstly, to determine whether gender-fair language is addressed in the DaF courses under study, if so, in what form and to what extent, and secondly, to record and describe the attitudes of the studied groups towards it, in order to raise awareness of this important phenomenon of contemporary German language use. Consequently, the conducted survey provides information about the presence of gender issues in DaF courses and the attitudes of the two groups towards gender-fair language. The

results of the study are discussed in terms of their contribution to the development of gender-sensitive didactics of German as a foreign and as a second language¹.

Keywords: gender-fair language, gendering, language change, German as a foreign language in higher education, gender-sensitive didactics, survey research

Słowa kluczowe: język równościowy, gendering, zmiany językowe, nauczanie języka niemieckiego jako języka obcego, dydaktyka wrażliwa na płeć, badanie sondażowe

1. Wprowadzenie: Język równościowy a nauczanie języka niemieckiego jako obcego

Język równościowy (JR) (niem. *gendergerechte Sprache*) to język niedyskryminujący ze względu na płeć, w którym stosuje się określone środki językowe dla uwidocznienia osób o różnych tożsamościach płciowych (gendering, niem. *gendern*)². Użycie JR odpowiada rozumieniu działań językowych jako elementu (re)produkcji struktur społecznych (Peuschel, Schmidt, 2022: 54). JR ogranicza zastosowanie form rodzaju męskiego w funkcji generycznej, preferując nazwy eksplicytne lub/i abstrahujące od płci. Krytycy JR odwołują się do rozdziału kategorii *Genus* (rodz. gram.) i *Sexus* (rodz. biol.) w języku niemieckim (JN), co uzasadnia ich zdaniem użycie uniwersalnego rodzaju męskiego w odniesieniu do obu płci (Eisenberg, 2020). Badania psycholingwistyczne dowodzą jednak, iż ze względu na stereotypy kulturowe związane z płcią męskie formy nazw zawodów sugerują zarówno w opinii kobiet, jak i mężczyzn płeć męską desygnatu, przez co kobiety nie czują się w pełni adresatkami tych określeń (Stahlberg, Schesny, 2001; Irmen, Steiger, 2005).

Debata językowa na temat JR toczy się w Niemczech i w dyskursie publicznym, i naukowym. Liczne niemieckie urzędy, instytucje, uniwersytety

¹ W niemieckojęzycznych badaniach dydaktyki wrażliwej na płeć DaF (niemiecki jako język obcy) i DaZ (niemiecki jako drugi język) stanowią wspólny obszar (Freese, Völkel, 2022).

² Autorka stosuje termin JR za Chmurą-Rutkowską i Szpyrą-Kozłowską (2022: 11): „Język równościowy to inaczej język inkluzywny, włączający, niedyskryminujący ze względu na płeć, nieseksistowski, neutralny płciowo.”

W artykule uwzględniono ponadto rekomendacje dotyczące JR w dyskursie akademickim (Bańko i in., 2021), w tym stosowanie form żeńskich dla przeciwdziałania niewidoczności kobiet w języku, jednak bez konieczności ich użycia w każdym odniesieniu: „Wystarczy w jednym tekście zaznaczyć raz lub kilka razy, że odnosi się on do obu płci” (tamże: 2012: 10), a także użycie wyrażen opisowych, neutralnych płciowo obok form uniwersalnego rodzaju męskiego. Definicje *gendergerechte Sprache* i *gendern* zob. Duden online <https://www.duden.de> [DW 2.09.2023].

oraz media opracowują własne wytyczne językowe i stosują je w oficjalnych tekstach (Diewald, 2020: 8–11). Rekomendacje uczelni obejmują wyrażenia zarówno dla osób binarnych, jak i niebinarnych, promując różnorodność i równość płci. Dokumentują one najnowszy stan zmian językowych³, zapoczątkowanych przez feministyczną krytykę języka w latach 80. XX wieku, które ewoluują pod wpływem debaty społecznej na temat praw osób LGBTQ+ oraz w związku z oficjalnym uznaniem trzeciej płci (*divers*) w Niemczech⁴. Wszelkie zmiany językowe współczesnego JN powinny być poruszane na zajęciach DaF, by uczący się mieli świadomość zmienności i zróżnicowania języka oraz nauczyli się nim umiejętnie posługiwać w różnych kontekstach społecznych i sytuacjach komunikacyjnych. Konfrontacja ze zmianami zachodzącymi w języku obcym pobudza ponadto do refleksji nad mechanizmami rządzącymi ojczystym, co z kolei sprzyja lepszemu zrozumieniu obcego. Osoby uczące DaF zarówno w Niemczech, jak i za granicą powinny zatem uwzględnić zjawiska zmian językowych w kontekście JR, nie tylko w formie dyskusji, ale i ćwiczenia nowych form językowych na podstawie autentycznych tekstów i materiałów multimedialnych. Wprowadzenie zagadnień JR w nauce JN ma szczególne znaczenie na poziomie uniwersyteckim, gdyż uniwersytet jest właściwym miejscem rzeczowej debaty na temat różnorodności płci, a także zachodzących pod wpływem zjawisk społecznych zmian językowych⁵. Włączenie JR do zajęć pomaga w zrozumieniu znaczenia płci w komunikacji i relacjach społecznych, uwarściwia na różnice między płciami w języku oraz przyczynia się do ich równego traktowania. W obliczu emocjonalnej, naznaczonej skrajnymi stanowiskami debaty publicznej o JR w Niemczech (wyras z równości płci vs. narzędzie ideologizacji) należy oczekiwać, iż kontrowersje wokół tej problematyki rozwiją coraz liczniejsze badania naukowe i płynące z nich dowody.

Artykuł ten ma na celu zwrócenie uwagi osób uczących oraz uczących się JN na uniwersytetach w Polsce na kwestie JR w związku z toczącą się w Niemczech debatą oraz zmianami uzusu językowego. Skala tych zmian,

³ Zmiany językowe są procesem naturalnym, natomiast zdaniem krytyków w przypadku JR nie chodzi o zmiany, a o kontrolowany proces. Zob. stanowisko Niemieckiego Stowarzyszenia Językowego (VDS), według którego „tzw. JR” generuje absurdalne konstrukcje językowe, nie nadaje się do konsekwentnego stosowania i nie ma wpływu na poprawę sytuacji społecznej kobiet. <https://vds-ev.de/gegenwartsdeutsch/gendersprache/gendersprache-unterschriften/schlussmit-dem-gender-unfug/> [DW 17.09.2019]. Krytyka naukowa JR por. Eisenberg (2000), polemika por. Diewald (2000) i Nübling (2021).

⁴ Znowelizowana w 2018 r. ustawa o aktach stanu cywilnego umożliwia rejestrację osób płci odmiennej. Wcześniej istniała możliwość oznaczenia płci męskiej i żeńskiej, a u osób interseksualnych możliwość niezarejestrowania płci.

⁵ Uniwersytety oraz profesury *Gender Studies* są zdaniem Diewald, (2000: 20) głównym fundamentem widoczności i skuteczności genderyzmu w Niemczech.

zwłaszcza w dyskursie akademickim, jest coraz większa, dlatego nie sposób pominąć je w nauczaniu uniwersyteckim DaF również poza granicami Niemiec. W artykule omówione zostaną wyniki badania sondażowego zrealizowanego przy zastosowaniu kwestionariusza pisemnego (ankiety) jako techniki pozyskiwania danych. Badanie przeprowadzono na małej próbie osób uczących i uczących się przedmiotu Praktyczna Nauka Języka Niemieckiego (PNJN) na kierunku lingwistyka stosowana Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM), w semestrze letnim 2022/23. Celem badania była wstępna diagnoza dotycząca użycia JR oraz nastawienia obu stron procesu dydaktycznego do zagadnienia, służąca uwidocznieniu problemów związanych z wdrażaniem JR w nauczaniu JN na studiach filologicznych w Polsce, mogąca stanowić punkt wyjścia do bardziej pogłębionych analiz. Przed omówieniem wyników badania przedstawione zostanie pokrótce tło naukowe oraz stan badań dydaktyki wrażliwej na płęć.

2. Tło naukowe: Od lingwistyki feministycznej do lingwistyki płci

Pod wpływem feministycznej krytyki języka w latach 70. XX wieku powstała w Niemczech lingwistyka feministyczna, u podłoża której leżało przekonanie, iż język z jednej strony odzwierciedla utrwalaną przez wieki w patriarchalnych strukturach społecznych nierówność między mężczyznami i kobietami, z drugiej strony, wciąż na nowo ją konstruuje. Przedstawicielki tego nurtu poddawały krytyce:

- różnice w zachowaniach komunikacyjnych obu płci (Trömel-Plötz, 1984);
- asymetrię rodzajowo-płciową w systemie języka (Pusch, 1984, Schoenthal, 1989);
- użycie języka w odniesieniu do osób obu płci (Hellinger, 1980, Guentherodt, 1983/4).

Wskazywały na mechanizmy dyskryminacji kobiet w języku, krytykując jego seksistowskie użycie i postulując zmianę zachowań językowych. W tym celu podjęto działania polityki językowej, publikując wytyczne mające wyeliminować przejawy dyskryminacji w języku urzędowym, przepisach prawnych, ogłoszeniach o pracę (Guentherodt i in., 1980). Zalecano dwie strategie – feminizację (*die Bürgermeisterin* – burmistrzynie) i neutralizację płciową (*die Studierenden* – osoby studiujące). Pomimo krytyki części językoznawców zainicjowane zmiany znalazły realny wyraz w użyciu języka, a pytanie o relację kategorii *Genus* – *Sexus* – *Gender* (płęć kulturowa) (Bußmann, Hellinger, 2003) jest aktualne w debacie naukowej do dziś.

W latach 90. pojawiły się nowe aspekty w badaniach relacji język – płeć, nakreślające przejście do lingwistyki płci⁶. Punkt ciężkości przesunął się z językowej reprezentacji płci w systemie i użyciu języka w kierunku konstruowania tożsamości płciowej w interakcjach społecznych w różnych obszarach komunikacji. Uznano, iż płeć jest zdeterminowana przez szereg powiązanych ze sobą aspektów, jak wiek, pochodzenie etniczne, środowisko, role społeczne, orientacja seksualna, wykształcenie, nie/pełnosprawność (Spieß, Günther, Hüpper, 2012: 9–10). W badaniach zastosowano metodę analizy wielowymiarowej (MVA), a także podejścia procesualne, w tym koncepcje lingwistyki interakcyjnej, jak *un/doing gender*, *indexing gender*, oraz krytycznej analizy dyskursu, jak *performing gender*⁷. Wspólna z lingwistyką feministyczną jest socjolingwistyczna krytyka systemu i użycia języka, jednak w oparciu o szersze ramy metodologiczne. Zasadnicza różnica pomiędzy oboma nurtami wynika natomiast z faktu, iż tradycyjna binarna koncepcja płci nie jest już dziś jedynym punktem odniesienia. Lingwistyka płci wychodzi naprzeciw zmianom społecznym w myśl zapewnienia wszystkim ludziom, niezależnie od tożsamości płciowej, sprawiedliwej reprezentacji w języku.

W dyskusji na temat wyróżników płci w JN pojawiają się stale nowe rozwiązania. Porównanie wcześniejszych i obecnych rekomendacji odnośnie do użycia JR⁸ pokazuje, że strategia feminizacji jest nadal aktualna, jednak na znaczeniu zyskuje neutralizacja. Alternatywą do pełnego zapisu podwójnych form rodzajowych są nadal formy skrócone z ukośnikiem (*der/die Lehrer/in* – nauczyciel/ka) lub z majuskułą śródwyrazową *I* (*VertreterInnen* – przedstawiciele i przedstawicielki), ustępujące jednak stopniowo miejsca zapisowi z dwukropkiem (*Politiker:innen* – politycy wszystkich płci) czy gwiazdką (niem. *Genderstern/Asterisk*) (*Unternehmer*innen* – przedsiębiorcy wszystkich płci); rzadziej z podkreślnikiem (*Forscher_innen* – badacze wszystkich płci), wyrażającymi przejście od referencji dwu- do referencji wielopłciowej. Eksplicytnie odniesienie do trzech płci stanowi objaśnienie w nawiasie (*m/w/d*) stosowane w ofertach pracy. Analiza rekomendacji

⁶ Na rozróżnienie pojęciowo-terminologiczne między lingwistyką płci (też językoznawstwo genderowe), a lingwistyką feministyczną wskazuje Szpyra-Kozłowska (2021: 15–16): „Ten pierwszy nurt, będący częścią językoznawstwa kulturowego, zajmującego się relacjami między językiem i kulturą, bada [...] wizerunek płci zawarty w języku oraz język kobiet, mężczyzn i mniejszości seksualnych. Ten drugi natomiast stanowi istotną część ideologii feministycznych i ma bardziej radykalny charakter – językową nierówność płci traktuje w kategoriach dyskryminacji kobiet poprzez język, uważa za jeden z istotnych czynników tworzących i wzmacniających ich opresję, postuluje jej eliminację i łączy z innymi formami walki o równouprawnienie kobiet.”

⁷ Przegląd podejść metodologicznych lingwistyki płci zob. Kotthoff, Nübling (2018).

⁸ Przegląd obecnych metod genderingu wraz z krytyką rozwiązań sprzecznych z zasadami pisowni i gramatyki JN zob. Towarzystwo Języka Niemieckiego (GfDS) (2020).

uniwersytetów w Bochum, Greifswaldzie czy Berlinie⁹ i in., pokazuje, że obecnie najbardziej rozpowszechnionym znakiem JR w dyskursie akademickim jest asterysk (*)¹⁰. Znak ten jest ponadto zalecany jako rozwiązanie najbardziej przystępne dla osób doświadczających trudności w komunikacji (bukof¹¹ 2022). Krytyka JR dotyczy bowiem w dużej mierze faktu, iż skomplikowany zapis językowy jako wyraz różnorodności płci jest trudny bądź niemożliwy do pogodzenia z zasadami komunikacji bez barier.

3. Stan badań: JR w nauczaniu DaF w Niemczech

Mimo poparcia części społeczeństwa¹² oraz wdrażania JR w instytucjach w Niemczech badaczki wskazują, iż w obszarze DaF jest w tej kwestii wiele do nadrobienia. Zdaniem Peuschel (2018: 357), mimo, iż w przedmiot DaF/DaZ wpisana jest zmienność kompetencji językowej, w badaniach nadal brak podejść wykraczających poza binarne i heteronormatywne konstrukcje płci. Kategoria płci, mimo iż naświetlana w dydaktyce języków obcych z różnych perspektyw (Gutenberg, 2014; Peuschel, 2018), wciąż jest jeszcze traktowana jako kategoria stała, a nie dynamiczna, co nie oddaje w pełni jej złożoności (Peuschel, Schmidt, 2022: 54). Badania utrwalają biologistyczne modele płci, nie wykorzystując potencjału interdyscyplinarnych powiązań ze studiami genderowymi (Peuschel, 2018: 345–348). Zdolność do udziału w niemieckojęzycznym dyskursie jest jednak uzależniona od wiedzy na temat porządku płci, co zdaniem badaczek powinno znaleźć odzwierciedlenie w kształceniu wykładowców DaF.

Szereg badań dydaktyki wrażliwej na płęć dotyczy reprezentacji płci w podręcznikach szkolnych DaF/DaZ. Przeanalizowano w nich wybrane aspekty (nie)równego traktowania kobiet i mężczyzn, takie jak liczba wzmianek o obu płciach, reprezentacja zawodowa, podział ról w życiu prywatnym, zakres użycia JR. Podręczniki powinny zasadniczo zachęcać do krytycznej refleksji i ukazywać zmieniającą się rzeczywistość społeczną. Tymczasem wyniki analiz wskazują jasno na mniejszą reprezentację w nich kobiet (Peuschel, Dirim, 2019: 160–162). Podręczniki nie odzwierciedlają ponadto panującej w rzeczywistości różnorodności płciowej, nie kwestionują, a wzmacniają stereotypy płciowe, choć w ujęciu diachronicznym odnotowano w tym

⁹ Linki podano w netografii.

¹⁰ Promienie gwiazdki skierowane w różnych kierunkach mają symbolizować różne tożsamości płciowe.

¹¹ Skrót od Bundeskonferenz der Frauen- und Gleichstellungsbeauftragten an Hochschulen.

¹² JR spotyka się w społeczeństwie niemieckim również ze sceptycyzmem i krytyką (Krome, 2020; Dernbach, 2021).

względnie nieznaczną poprawę (Freudenberg-Findeisen, 2004: 262; Elsen, 2018: 185). Zdecydowanie lepiej wypadła w tych badaniach ocena podręczników pod kątem użycia JR. Inne opracowania zawierają praktyczne wskazówki dotyczące integracji kategorii płci w nauczaniu języków obcych (Peuschel, 2017). Płeć może być zarówno przedmiotem nauczania w ogóle, jak i przedmiotem interpretacji literackiej czy zagadnieniem JR. Poprzez użycie JR na lekcjach realizowane są równościowe założenia edukacji szkolnej, omawiane bieżące zmiany językowe i ich wpływ na obraz świata uczennic i uczniów. Ponadto JR obrazuje typowe dla rozwoju języka zmiany i warianty, które również powinny być tematem nauczania. Język obcy staje się w ten sposób przedmiotem refleksji nad płcią oraz działań z nią związanych. Działania te z punktu widzenia większego dystansu do obcości są łatwiejsze i swobodniejsze niż w języku ojczystym. Poprzez wdrażanie zagadnień związanych z płcią realizowane są jednocześnie ogólne cele nauczania języków obcych (jak rozwój kompetencji) oraz kształtowanie wrażliwej postawy wobec innych.

Badanie sondażowe wśród osób studiujących na kierunkach DaZ/DaF w Niemczech przeprowadziły badaczki Peuschel i Schmidt (2022), analizując emocje wywołane przez różne formy genderingu w przypisach prac naukowych. Osoby badane najczęściej wyrażały sceptycyzm lub obojętność względem różnych wariantów ocenianych nazw osobowych, nie odczuwały ani silnych emocji pozytywnych, ani negatywnych, temat uznały jednak za trudny, w czym badaczki dostrzegły szansę na zainicjowanie procesów uczenia się. Procesy te należy poprzedzić badaniami relacji płci i sposobów użycia JR w programach nauczania z uwzględnieniem możliwości integracji podejścia opartego na równości płci w różnych obszarach studiów DaF/DaZ (Peuschel, Schmidt, 2022: 67). Zdaniem badaczek, należy ponadto dążyć do silniejszych powiązań z praktyką językową, uwzględniając użycie JR poza dyskursem akademickim.

Podsumowując powyższe, nasuwa się refleksja, iż podstawowym warunkiem dydaktyki wrażliwej na płęć w obszarze DaF jest obok otwartości po stronie uczących się, postawa i kompetencja osób uczących, które muszą posiadać wiedzę na temat aktualnego stanu debaty językowej w Niemczech oraz (po)znać specyficzne cechy JR w języku pisanim i mówionym.

4. Badanie sondażowe

Badanie miało wykazać, na ile JR jest przedmiotem działań dydaktycznych podczas zajęć PNJN, kształtujących umiejętność stosowania form języka wrażliwego na płęć u osób studiujących, a także to, jakie są postawy osób uczących i uczących się wobec tego zagadnienia w obliczu aktualnych zmian JN. W badaniu zastosowano narzędzie MS Forms dostępne w Intranecie UAM.

Udział był dobrowolny, ankietowanym zagwarantowano anonimowość. Kwestionariusze dla obu grup badanych zawierały pytania zamknięte, częściowo z opcją wielokrotnego wyboru (ww), pytania półotwarte z opcją odpowiedzi „inne”, dającą możliwość uzupełnienia dodatkowej informacji oraz pytania otwarte pozwalające na pozyskanie bardziej szczegółowych danych. Ze względu na kombinację pytań zamkniętych i otwartych w analizie zastosowano podejście metodologiczne ilościowo-jakościowe. Aby użycie JN nie utrudniało zrozumienia pytań i nie ograniczało odpowiedzi wersja kwestionariusza dla osób studiujących została przygotowana dwujęzycznie, wersja dla osób uczących ze względu na udział rodzimych użytkowników w JN.

4.1 Osoby uczące

Kwestionariusz zawierał 22 pytania, w tym 8 pytań otwartych i półotwartych. W ankiecie wzięło udział 6 spośród 12 zaproszonych lektorek i lektorów prowadzących PNJN w badanych grupach studenckich i w danym czasie, zatrudnionych na stałe bądź na stanowisku lektora DAAD. Wiek badanych rozłożył się po połowie na grupę wiekową 26–35 i 46–55 lat, z czego 66% stanowiły kobiety¹³. Staż pracy to ponad 20 lat (50%) i 1–5 lat (50%). 33% badanych stanowili rodzimi użytkownicy JN. 17% prowadziło PNJN na studiach magisterskich, 83% na licencjackich, z czego 42% na specjalizacji lingwistyka stosowana z pierwszym JN, a 41% asystent językowy z drugim JN.

Określając prywatne nastawienie do JR (ww), 33% badanych wskazało, że JR jest bardzo ważny i stara się go zawsze używać; 33% podało, że stosuje JR z przekonania, iż język kształtuje rzeczywistość; tyle samo uważa jednak, że JR utrudnia komunikację bądź nie ma zdania. 17% ocenia JR jako zgodny z duchem czasu; taki sam odsetek badanych przyznaje, że JR jest dla nich wyzwaniem oraz że jest im obojętny. W kwestii nastawienia do JR na PNJN (ww) 83% zgodziło się z tezą, że JR uwrażliwia na różnorodność płciową; dla 50% JR jest ważny i powinien być przedmiotem PNJN, jednak tylko 17% uznaje JR za integralną część JN; zdaniem 33% JR zapewnia równość osób uczących się; wg 33% JR tworzy integracyjne środowisko nauki; tyle samo procent badanych przyznaje jednak, że JR zwiększa stopień trudności zajęć. Nikt z badanych nie uznał, że JR jest nieważny dla uczących się JN. Osoby uznające zasadność włączenia JR do PNJN wskazały na następujące korzyści (ww):

- przygotowanie osób uczących się do rozumienia i posługiwania się autentycznym językiem, faktycznie używanym w niemieckojęzycznym otoczeniu kulturowym (67%);

¹³ Dane procentowe zostały zaokrąglone do liczb całkowitych.

- uwrażliwienie na kategorię płci w języku ojczystym poprzez konfrontację z problematyką w JN (50%);
- poznanie metod genderingu pozwalającego na stosowne do sytuacji i okoliczności wyrażanie się w JN (50%);
- budowanie świadomości, że język może nieść ukryte komunikaty, np. dyskryminować osoby innej płci (50%) czy utrzymywać stereotypy (50%);
- promowanie zachowań pełnych szacunku wobec innych (50%);
- nabycie zdolności odróżniania języka dyskryminującego od niedyskryminującego (33%).

Jako inne korzyści wskazano poznanie zalet i wad różnych form genderingu i ich wpływu na zrozumiałość i płynność czytania tekstów oraz lepsze zrozumienie dynamiki dyskursu płci w otoczeniu niemieckojęzycznym (17%).

Na pytanie otwarte o wyzwania dotyczące wdrażania JR na PNJN odpowiedzi udzieliło jedynie 33% badanych, którzy opowiedzieli się za dobrowolnością użycia JR w miejsce nakazów, zwracając jednocześnie uwagę na żywe zainteresowanie JR wśród studentek i studentów. Podkreślono, że lektorki i lektorzy PNJN powinni nie tylko przekazywać wiedzę na temat JR jako rejestru językowego, ale i uczyć, jakie korzyści i problemy może nieść ze sobą jego użycie w różnych sytuacjach, mediach, gatunkach tekstów z związku z różnym nastawieniem uczestników komunikacji. Brak uświadomienia tego faktu może skutkować uwikłaniem osób uczących się w niezamierzone konflikty komunikacyjne¹⁴. Dlatego JR należy uczyć tak, by uczący się rozumieli tę problematykę we wszystkich jej aspektach i potrafili stosować JR w rozważny i przemyślany sposób.

¹⁴ Argument ten zobrazowano przykładem podręcznika „Bürokommunikation Deutsch” (PONS), traktującego JR jako standard w niemieckojęzycznej komunikacji biurowej, podczas gdy w bardziej konserwatywnych kręgach (np. środowisko partii CDU i CSU oraz niemieckie dzienniki, jak Die Welt czy Frankfurter Allgemeine Zeitung) i oficjalnych kontekstach tej komunikacji, użycie JR może budzić sprzeczne z tym stanowiskiem reakcje. Zwolenników JR należy w Niemczech szukać raczej w lewicowych i liberalnych kręgach politycznych, a także w środowiskach feministycznych i queerowych. W podręczniku czytamy np., że „w listach biznesowych należy używać języka odpowiedniego dla płci”, jednak bez wskazania różnic w podejściu różnych grup. Uwaga ta nie dostarcza zatem użytkownikowi niezbędnych informacji na temat ograniczeń użycia JR. Dlatego jeśli np. studentka napisze pismo na uniwersytet w Berlinie lub mail do berlińskiego start-upu z użyciem dwukropka w nazwach osobowych uwaga z podręcznika może okazać się pomocna, jednak w korespondencji np. z bawarskim wiejskim stowarzyszeniem hodowców bydła mlecznego może ona odnieść odwrotny skutek, ponieważ w dyskursie środowisk konserwatywnych tematyka gender i JR jest nacechowana pejoratywnie. Powinno się dlatego uczyć osoby uczące się JN na potencjalne problemy komunikacyjne, czego wspomniany podręcznik nie zapewnia. Zawiera on jedynie wskazówkę, iż należy stosować różne metody genderingu zależnie od adresatów – osób binarnych bądź niebinarnych.

Na pytanie o obecność JR w przerabianych podręcznikach aż 50% badanych nie miało co do tego pewności; 17% potwierdziło użycie JR w wystarczającym jak i w niewystarczającym stopniu. W odpowiedzi na pytanie o sposób i zakres stosowania JR w podręcznikach (ww) 83% wskazało na dbałość o symetrię językowo-płciową poprzez stosowanie podwójnych form rodzajowych; 50% na obecność nazw osobowych dla osób innych tożsamości płciowych, np. z gwiazdką; 17% na dominację uniwersalnego maskulinum; tyle samo procent na okazjonalne użycie form rodzaju żeńskiego. Mimo wskazanych deficytów w zakresie stosowania tych ostatnich aż 83% badanych nie wprowadza dodatkowych materiałów dla zobrazowania JR, korzysta z nich tylko 17% (m.in. materiały Instytutu Goethego). Abstrahując od nastawienia i podręcznika (ww) 50% wprowadza JR na PNJN zależnie od zainteresowania studiujących, 33% od poziomu nauczania JN, 17% w ograniczonym zakresie, a 33% wcale. 33% osób, które wprowadzają JR na PNJN, używa JR od początku nauki JN, tyle samo od poziomu B1+; 17% nie widzi takiej zależności. Taki sam odsetek respondentów uważa, że od poziomu A1 należy unikać przekazu stereotypowych wzorców płci, od poziomu B1+/B2, na którym uczący się posiadają już pewne wyczucie językowe i opanowują niektóre formy parafrazy, jak konstrukcje imiesłowowe, należy wprowadzać formy neutralne płciowo; 33% nie ma w tej kwestii zdania. Wśród form genderingu wprowadzanych na zajęciach podano (ww): formy podwójne (67%), z majuskułą / (50%), ukośnikami (50%), gwiazdką (50%), neutralne płciowo (33%), objaśniające (*m/w/d*) (33%), żadne (17%), inne (17%) (zapis z dwukropkiem). Na pytanie o opcję nazewnictwa najbardziej adekwatną w odniesieniu do grupy studenckiej 49% nie odpowiedziało; 17% nie podało takiej opcji, powołując się na fakt, iż nawet rodzimi użytkownicy JN nie są w tej kwestii zdecydowani i nie stosują genderingu konsekwentnie; 17% uznało formy podwójne i neutralne płciowo za najodpowiedniejsze i najbardziej naturalne ze względu na ich zrozumiałość i powszechną akceptację; 17% wskazało na nazwę żargonową *Studis* abstrahującą od płci osób studiujących. 50% badanych było przeciwnych włączeniu JR do programu nauczania PNJN, 33% było za, a 17% nie miało na ten temat zdania. W argumentacji na „nie” wyrażono obawę, iż takie działania mogłyby zostać odebrane przez część środowiska akademickiego jako „ideologizacja” uniwersytetu. JR nie powinien urastać do rangi kwestii politycznej ani być narzędziem odgórnych, systemowych działań, nakazem czy przymusem, powinien pozostać rejestrem stosowanym przez wykładowców dla uwrażliwienia osób uczących się na problematykę płci w języku¹⁵.

¹⁵ M.in. argumentowano, że w wytycznych publikacyjnych uznanych wydawnictw decyzję o stosowaniu genderingu pozostawia się autor/k/om, w świetle czego stawianie podobnych wymagań na studiach wydaje się przedwczesne.

4.2 Osoby studiujące

Kwestionariusz obejmował 22 pytania, w tym 6 pytań otwartych i półotwartych. W badaniu wzięło udział 31 spośród 64 zaproszonych osób – 71% kobiet, 23% mężczyzn, 3% osób płci odmiernej, 3% nie podało płci. 97% ankietowanych reprezentowało przedział wiekowy 18–25 lat, pozostałe 3% 26–35 lat. 61% studiowało na kierunku lingwistyka stosowana z pierwszym, a 39% z drugim JN; 39% na II roku, 42% na III roku studiów licencjackich, a 19% na I roku studiów magisterskich.

Na pytanie o ważność JR 39% pytanych wyraziło obojętność, 32% uznało JR za ważny, 26% za bardzo ważny, a 3% za całkowicie nieważny¹⁶. Na pytanie o obecność JR na zajęciach PNJN 52% odpowiedziało „częściowo”, 26% „w niewielkim stopniu”, 16% „tak” i 6% „nie”. Wśród poznanych na PNJN metod genderingu (ww) 58% stanowiły formy podwójne, 29% neutralne płciowo, też 29% formy z gwiazdką, 26% z majuskułą *I*, tyle samo formy skrócone, 3% z podkreślnikiem, 6% nie znało żadnej z tych form.

W kwestii obecności JR w podręcznikach 23% odpowiedziało „nie”, 19% „tak”, 29% „częściowo” i tyle samo „w niewielkim stopniu”. Co do form genderingu występujących w podręcznikach (ww) 42% wskazało na dominację generycznego rodzaju męskiego, 39% na okazjonalne użycie form żeńskich, 29% na brak nazw dla osób niebinarnych, które z kolei dostrzegło 3% pytanych, a 19% odnotowało podwójne formy rodzajowe. Ustosunkowując się do użycia JR przez lektora/lektorkę PNJN zdaniem 26% stosuje on/ona JR „bardzo często” lub „okazjonalnie”; 19% uważa, że „często”, 10% „rzadko”, 6% „zawsze”, a 13% „wcale”. Udzielając odpowiedzi na pytanie o zakres zastosowania JR 65% odparło, że lektor/ka stosuje JR w zakresie odpowiadającym użyciu w podręczniku; 29%, że stosuje niezależnie od podręcznika; a 6%, że nie stosuje JR wcale mimo użycia w podręczniku. Spośród stosowanych przez lektora/lektorkę metod genderingu (ww) najczęściej wskazywano na formy podwójne (32%), neutralne płciowo (19%), z majuskułą *I* (10%), z gwiazdką (6%), rodzaju żeńskiego (3%), skrócone (3%); jednak aż 45% badanych nie udzieliło odpowiedzi. Wyniki te pokryły się w odniesieniu do form uznanych za stosowne i niedeprecjonujące w użyciu wobec osób z grupy studenckiej. Ponadto aż 90% osób było zdania, że gendering nie utrudnia nauki JN, 10%, wskazało na trudności, jak wydłużenie czasu mówienia wskutek użycia form podwójnych oraz konieczność ciągłej weryfikacji poprawności wypowiedzi w stosowaniu JR. Wśród przeszkód we wdrażaniu JR na PNJN

¹⁶ Cytat z ankiety jednej ze studentek: „Jest wiele osób (w tym kobiet), dla których *gendern* nie jest ważne i nie przeszkadzają im męsko brzmiące formy liczby mnogiej, dla nich wdrażanie *Genderdeutsch* na siłę będzie bez sensu. Jednak pokazanie, że takie formy w niemieckim występują, jest moim zdaniem bardzo ważne.”

wskazano na ekonomię języka, brak świadomości językowej użytkowników, brak odpowiednich nawyków ze względu na niestosowanie genderingu w języku polskim, uznanie tematu za niewystarczająco ważny, brak nazw dla osób każdej tożsamości płciowej oraz nie identyfikujących się z żadną płcią, a także konieczność przeredagowania podręczników na JR. Z drugiej strony zdaniem badanych podjęcie wyzwania, jakim jest wdrożenie JR na PNJN daje wiele korzyści (ww), jak:

- nauka autentycznego JN, odzwierciedlającego realia krajów niemieckojęzycznych (58%);
- opanowanie metod JR, pozwalających właściwie się wystawiać w JN (35%);
- uwrażliwienie na fakt, iż język może być narzędziem dyskryminacji osób innej płci (26%);
- nabycie umiejętności rozróżniania między językiem dyskryminującym a niedyskryminującym (26%);
- dostrzeganie stereotypów wyrażanych i utrwalanych w języku (26%);
- okazywanie szacunku wobec innych (26%);
- uwrażliwienie na problematykę płci w języku ojczystym (19%).

Żadnej korzyści nie dostrzega jedynie 3% ankietowanych. Ponadto JR na PNJN może zdaniem 71% badanych przyczynić się do równouprawnienia płci, z czym nie zgadza się 3%, a 26% nie ma w tej kwestii zdania. JR może też pozytywnie wpływać na integrację i pomagać w budowaniu równościowego środowiska nauki (55%), z czym nie zgadza się 23% osób; z kolei zdaniem 3% wpływ ten jest negatywny, gdyż użycie JR może prowadzić do nieporozumień w komunikacji i konfliktów; 19% nie ma zdania.

Zdania są podzielone również w kwestii obowiązkowego stosowania JR na PNJN. 42% osób jest za, 26% jest przeciwnych, a 32% nie ma opinii na ten temat¹⁷. Z możliwości dodania własnego komentarza do ankiety skorzystało tylko 35% badanych. Optowano za dobrowolnością użycia JR w praktyce dydaktycznej, akcentując konieczność uświadamiania i uwrażliwiania uczących się na problematykę JR od początku nauki JN¹⁸. Podkreślono, iż „wypada”

¹⁷ Według jednego z bardziej radykalnych poglądów „stosowanie JR powinno być obligatoryjne, a wobec osób świadomie i celowo używających nieodpowiednich zaimków w odniesieniu do osób niebinarnych, transseksualnych i transpłciowych powinny być wyciągane konsekwencje”.

¹⁸ Cytat z jednej z ankiet: „Moim zdaniem, gendern jest dużą częścią języka niemieckiego i powinno być pokazywane, szczególnie początkującym. Jednak to, jakich form liczby mnogiej ktoś używa powinno być (dokładnie tak jak jest np. w Niemczech) dobrowolne. Sami po języku polskim i każdym innym (w którym jest to gramatycznie możliwe) widzimy przecież, że język sam się reguluje i neutralne/podwójne formy liczby mnogiej same z siebie są coraz bardziej popularne i za kilka(naście) lat będą normą. Jeżeli komuś zależy na używaniu takich form, to

znać JR, skoro jest on rozpowszechniony w Niemczech. W kwestionariuszach wybrzmiała też krytyka wobec osób prowadzących PNJN, że nie zapoznają one studentek i studentów z zasadami formułowania wrażliwego na płeć. Zaproponowano, by zagadnieniom JR poświęcić zajęcia fakultatywne, które – jak stwierdzono – cieszyłyby się dużym zainteresowaniem osób studiujących.

5. Wyniki i wnioski

Pierwszy wniosek dotyczy niskiej frekwencji – w badaniu wzięło udział 50% osób uczących oraz 48% studiujących, co obrazuje połowiczne zainteresowanie tematyką JR w obu grupach. Dowodzi to też wyraźnej polaryzacji zarówno wśród kadry uczącej, jak i w grupie studenckiej odnośnie do ważności tematu. Głos zabrały osoby reprezentujące podejście umiarkowanie pozytywne, rzadziej wyraźnie negatywne, 17% uczących i 39% studiujących wyraziło obojętność. Proporcje te dziwią o tyle, iż z dyskusji, doświadczeń i obserwacji praktyki dydaktycznej autorki artykułu wynika, iż to osoby studiujące żywiej interesują się badaną problematyką. Mimo iż tylko 17% uczących zadeklarowało obojętność wobec tematu, aż 50% nie potrafiło odpowiedzieć na pytanie, czy JR pojawia się w podręcznikach, co może świadczyć o małej świadomości bądź znajomości problematyki. 17% uczących i 29% studiujących uważa, że podręczniki uwzględniają JR w niewielkim stopniu, mimo wskazanych deficytów aż 83% uczących nie sięga po dodatkowe materiały, by deficyty te zrekompensować. Można to tłumaczyć brakiem motywacji lub ambiwalentnym stosunkiem do tematu. W kwestii stosowania genderingu na zajęciach PNJN 26% studiujących uważa, że lektor/ka używa tych form okazjonalnie, przy czym z perspektywy uczących 50% kieruje się w tym względzie nie tyle obiektywną potrzebą obrazowania nowych zjawisk językowych, ile zainteresowaniem grupy studenckiej. Duża różnica zdań uwidoczniła się w podejściu obu grup do JR jako czynnika utrudniającego naukę JN. Podczas gdy w opinii 33% uczących JR jest zbyt skomplikowany, aż 90% studiujących jest zdania, że nie utrudnia on nauki JN. Niezależnie od deklarowanego wyższego stopnia trudności 67% wykładowców przykłada wagę do autentyczności nauczanego języka, czego oczekuje też 58% studentek i studentów. Wśród poznanych i praktykowanych w ramach PNJN metod genderingu taki sam odsetek w obu grupach badanych wskazuje na podwójne formy rodzajowe, które jako ugruntowane w użyciu JN zajmują pierwsze miejsce przed formami abstrahującymi od płci. Na nowsze metody genderingu, jak asterisk, oso-

niech sam ich po prostu używa, ta strategia zmienia język polski w ostatnich latach. Nakazy i zasady moim zdaniem przynoszą odwrotny efekt niż zamierzony – moje prywatne zdanie :)'.

by badane z obu grup wskazują znacznie rzadziej, co może dowodzić braku znajomości tych rozwiązań, mało reprezentowanych w podręcznikach DaF. Obie grupy badanych przeciwstawiają się obligatoryjności i postulują dobrowolność stosowania JR na PNJN, powołując się na brak norm w JN w tym zakresie. Zgadniają się też co do potrzeby uwrażliwienia na problem, do czego, w kontekście wolnego wyboru, najbardziej przystaje proponowana przez osoby studiujące formuła zajęć fakultatywnych. Definiując takie oczekiwania wobec wykładowców, studentki i studenci mimo wyższego odsetka deklarowanej obojętności, wykazują inicjatywę i wydają się być bardziej zaangażowani w proces zmian językowych. To również w tej grupie badanych zwrócono uwagę na problem ignorowania potrzeb nazewniczych osób niebinarnych, do którego uczący się nie ustosunkowali. Nastawienie wobec problematyki JR można też przedstawić bardziej szczegółowo według płci, wieku czy zależności postaw zawodowych osób badanych od prywatnych poglądów. Okazuje się, iż, zgodnie z oczekiwaniami, bardziej otwarci na tematykę JR są, niezależnie od płci, młodszy wykładowcy PNJN, których działania językowe wynikają z ogólnego pozytywnego nastawienia do tematyki. W grupie studenckiej wagę tematu podkreśliło 27% kobiet, 14% mężczyzn, a także jedna osoba płci odmiennej, obojętność wyraziło 57% mężczyzn i 32% kobiet, a za nieważny uznało temat 4% kobiet. Na taką postawę kobiet rzutować może krytyka JR i sceptycyzm kobiet, również akademikzek, wobec zmian podejścia do płci w języku polskim. Mimo to aż 82% kobiet wierzy, że użycie JR może przyczynić się do zmian społecznych wpływając pozytywnie na równouprawnienie kobiet, w której to kwestii większość mężczyzn (71%) nie ma zdania. Wyniki ankiety pokazują, że duża część badanych, zwłaszcza w grupie studenckiej, nie ma (jeszcze) jasno sprecyzowanej opinii, na co wskazuje ambiwalentny stosunek do wielu poruszanych kwestii oraz sprzeczność wypowiedzi.

Podsumowując badanie, można stwierdzić, iż tematyka JR ani nie budzi dużego zainteresowania, ani nie odślania skrajnych postaw w obu grupach badanych. Przyczyna takiego status quo wynika przynajmniej częściowo z niewystarczającego uwzględniania zagadnienia przez uczących PNJN. Włączenie JR do zajęć, dyskusja na temat zmian JN, poznanie nowych form genderingu mogłyby pobudzić uczących się do refleksji, zachęcić do eksperymentów językowych, wpłynąć na zmianę nastawienia oraz własnego użycia języka. Punktem wyjścia może być deklarowana obojętność, która w procesie uwrażliwiania na potrzeby językowe innych osób może przerodzić się w bardziej świadome i zdecydowane postawy. Przyszli lingwiści i nauczyciele JN nie mogą ignorować zmian zachodzących w języku, a powinni je obserwować i analizować jako istotny element kompetencji językowej i komunikacyjnej. Świadoma rezygnacja z użycia JR może być prywatnym wyborem, lecz kwestie te nie mogą być pomijane na zajęciach PNJN. Postawa uczących jest

zatem kluczowa w budowaniu świadomości u osób uczących się języka obcego. Dlatego też w kształceniu nauczycieli DaF istnieje potrzeba zwrócenia baczniejszej uwagi na problematykę płci. W celu rozwoju dydaktyki wrażliwej na płeć potrzebne są też dalsze, szerzej zakrojone badania JR jako czynnika działań antydyskryminacyjnych. W obecnym status quo pozostaje wyrazić nadzieję, że kategoria płci stanie się ważnym zagadnieniem w dydaktyce języków obcych i że uczący przyjmą bardziej wrażliwą postawę.

Bibliografia

- Bańko M., Linde-Usiekiewicz J., Łaziński M. (2021), *Rekomendacje dotyczące języka niedyskryminującego na Uniwersytecie Warszawskim*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Bundeskonferenz der Frauen- und Gleichstellungsbeauftragten an Hochschulen e.V. (bukof) *Doppelpunkt oder Sternchen? Zur Frage der Barrierearmut einer gendersensiblen Sprache*, 07.06.2022. Online: <https://bukof.de/wp-content/uploads/22-06-07-bukof-Stellungnahme-Doppelpunkt-oder-Sternchen-1.pdf> [DW 28.08.2023].
- Bußmann H., Hellinger M. (2003), *Engendering female visibility in German*, (w:) Hellinger M., Bußmann H. (red.), *Gender across languages*. t. 3, Amsterdam: John Benjamins, s. 141–174.
- Chmura-Rutkowska I., Szpyra-Kozłowska J. (2022), *Słowniczek*, (w:) (Nie)równość płci w języku. Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli. Warszawa: WCIESiSZ/ Urząd m.st. Warszawy, s. 10–11.
- Dernbach A. (2021), *Mehr als zwei Drittel wollen keine Zuhörer:innen*, 23.05.2021, Tagesspiegel. Online: <https://www.tagesspiegel.de/politik/gendergerechte-sprache-mehr-als-zwei-drittel-wollen-keine-zuhoerer-innen/27216506.html> [DW 01.05.2023].
- Diewald G. (2020), *Alles ändert sich, aber nichts von allein. Eine Standortbestimmung zum Thema geschlechtergerechte Sprache*. „Der Sprachdienst“, nr 64 1/2, s. 1–14.
- Eisenberg P. (2020), *Die Vermeidung sprachlicher Diskriminierung im Deutschen*. „Der Sprachdienst“, nr 64 1/2, s. 15–30.
- Elsen H. (2018), *Gender in Lehrwerken*. „Feministische Studien“, nr 36/1, s. 178–187.
- Freese A., Völkel O.N. (red.) (2022), *Gender_Vielfalt_Sexualität(en) im Fach Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. München: iudicium.
- Freudenberg-Findeisen R. (2004), *Frauen- und Männerbilder. Beobachtungen in Lehrwerken für Deutsch als Fremdsprache*, (w:) Eichhoff-Cyrus K. (red.), Adam, Eva und die Sprache. Mannheim: Bibliographisches Institut, s. 248–264.
- Gesellschaft für deutsche Sprache (2020), *Standpunkt der GfdS zu einer geschlechtergerechten Sprache*. „Der Sprachdienst“, nr 64 1/2, s. 51–62.

- Guentherodt I., Hellinger M., Pusch L.F., Trömel-Plötz S. (1980), *Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs*. „Linguistische Berichte“, nr 69, s. 15–21.
- Guentherodt I. (1983/4), *Androzentrische Sprache in deutschen Gesetzestexten und der Grundsatz der Gleichbehandlung von Männern und Frauen*. „Muttersprache“, nr 94, s. 271–289.
- Gutenberg A. (2014), *Gendering/Queering the Language Classroom. Gender und Queer Studies als Herausforderung für das schulische Fremdsprachenlernen*, (w:) Kleinau E., Schulz D., Völker S. (red.), *Gender in Bewegung*. Bielefeld: transcript, s. 107–120.
- Hellinger M. (1980), *Zum Gebrauch weiblicher Berufsbezeichnungen im Deutschen – Variabilität als Ausdruck außersprachlicher Machtstrukturen*. „Linguistische Berichte“, nr 69, s. 37–58.
- Irmen L., Steiger V., (2005), *Zur Geschichte des Generischen Maskulinums: Sprachwissenschaftliche, sprachphilosophische und psychologische Aspekte im historischen Diskurs*. „Zeitschrift für germanistische Linguistik“, nr 33, s. 212–235.
- Kotthoff H., Nübling D., unter Mitarbeit von C. Schmidt (2018), *Genderlinguistik. Eine Einführung in Sprache, Gespräch und Geschlecht*. Tübingen: Narr.
- Krome S. (2020), *Zwischen gesellschaftlichem Diskurs und Rechtschreibnormierung. Geschlechtergerechte Schreibung als Herausforderung für gelungene Textrealisation*. „Der Sprachdienst“, nr 64/1–2, s. 31–45.
- Nübling D. (2021), *Pseudowissenschaftliche Behauptungen des VDS – eine Widerlegung*, 7.09.2021. Sprache und Gendern.de. Online: <https://www.sprache-und-gendern.de/beitraege/pseudowissenschaftliche-behauptungen-des-vds-eine-widerlegung> [DW 1.09.2023].
- Peuschel K. (2017), *Gender: von der Kategorie zur Praxis*. „Praxis Fremdsprachenunterricht“, nr 3, s. 5–6.
- Peuschel K. (2018), *Aspekte von Gender in der Sprach(aus)bildung Deutsch (als zweite, dritte und Folgesprache)*, (w:) Dirim I., Wegner A. (red.), *Normative Grundlagen und reflexive Verortungen im Feld DaF/DaZ*. Opladen u. a.: Verlag Barbara Budrich, s. 344–362.
- Peuschel K., Dirim İ. (2019), *Migrationspädagogische Zugänge zum Umgang mit Sexismus in Lehrwerken für die Deutschvermittlung*, (w:) Heinemann A. M. B., Khakpour N. (red.), *Pädagogik sprechen*. Berlin: J. B. Metzler, s. 153–167.
- Peuschel K., Schmidt, L. (2022), *Gendergerechte Sprache in Deutsch als Zweit- und Fremdsprache: Einstellungen von Studierenden zu ihrem Gebrauch in Universität und Unterrichtspraxis*, (w:) Freese A., Völkel O. N. (red.), s. 53–72.
- Pusch L. F. (1984), *Das Deutsche als Männersprache*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Schoenthal G. (1989), *Personenbezeichnungen im Deutschen als Gegenstand feministischer Sprachkritik*. „Zeitschrift für germanistische Linguistik“, nr 17, s. 296–314.
- Spieß C., Günthner S., Hüpper D. (2012), *Genderlinguistik. Perspektiven der Genderlinguistik – eine Einführung*, (w:) Spieß C., Günthner S., Hüpper D. (red.), *Genderlinguistik. Sprachliche Konstruktionen von Geschlechtsidentität*. Berlin/Boston: De Gruyter, s. 1–25.

Stahlberg D., Sczesny S. (2001), *Effekte des generischen Maskulinums und alternativer Sprachformen auf den gedanklichen Einbezug von Frauen*. „Psychologische Rundschau“, nr 52/3, s. 131–140.

Trömel-Plötz S. (1984), *Gewalt durch Sprache. Die Vergewaltigung von Frauen in Gesprächen*. Frankfurt am Main: Fischer.

Strony internetowe

<https://frauenbeauftragte.hu-berlin.de/de/informationen/geschlechtergerechte-sprache> [DW 19.05.2023]

<https://uni.ruhr-uni-bochum.de/de/handreichung-fuer-eine-genderinklusive-sprache> [DW 19.05.2023]

<https://vds-ev.de/gegenwartsdeutsch/gendersprache/gendersprache-unterschriften/schlussmit-dem-gender-unfug/> [DW 17.09.2019]

<https://www.duden.de> [DW 2.09.2023]

https://www.unigreifswald.de/storages/unigreifswald/1_Universitaet/1.2_Organisation/1.2.3_Kooperation/Gleichstellung/Geschlechtergerechte_Sprache/Unigreifswald_Geschlechtergerechte_Sprache_Broschuere_01.09.2021.pdf [DW 19.05.2023]

Received: 27.10.2023

Revised: 11.03.2024